

Glavni urednik
Zoran Hamović

Urednik
Maja Vukadinović

Likovni urednik
Svetlana Volic

Objavljivanje ove knjige podržala je

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

© Clio, 2023. Sva prava za izdanje na srpskom jeziku zadržana.
Ova publikacija, u celini ili delovima, ne sme se umnožavati, preštamovati,
pohranjivati u memoriju kompjutera ili na bilo koji način prenositi – elektronski,
mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način – niti može na bilo koji
način ili bilo kojim sredstvima biti distribuirana bez odobrenja izdavača.

**DUŠAN V. POPOVIĆ, ĐORĐE KRIVOKAPIĆ,
NEVENA RUŽIĆ, MILOŠ STOJKOVIĆ**

PRAVNO UREĐENJE INTERNETA U SRBIJI

Beograd, 2023

Sadržaj

Predgovor	9
1. Regulacija interneta u Republici Srbiji	15
<i>Đorđe Krivokapić i Miloš Stojković</i>	
1. Internet kao otvorena, decentralizovana i globalna informaciona mreža	16
2. Korišćenje interneta u Republici Srbiji	19
3. Upravljanje internetom i nadležnost Republike Srbije na internetu	23
4. Kratka istorija mreže, od Jugoslavije do Srbije	31
5. Regulacija infrastrukturnog nivoa interneta u Srbiji	35
6. Ovlašćenje za pružanje usluge pristupa internetu	39
7. Univerzalna dostupnost usluge interneta (Univerzalni servis)	42
8. Pristup infrastrukturi za pružanje usluge pristupa internetu .	44
9. Koncept neutralnosti interneta	53
10. Regulatorni tretman OTT usluga	57
Literatura	61
2. Elektronska trgovina	71
<i>Miloš Stojković</i>	
1. Primena ZET i veza sa drugim zakonima	74
2. Sloboda pružanja usluge informacionog društva	78
3. Obaveze prema korisnicima usluge informacionog društva ...	82
Literatura	86
3. Međunarodna nadležnost i merodavno pravo u sporovima u vezi sa internetom u Republici Srbiji	89
<i>Đorđe Krivokapić i Andrea Nikolić</i>	
1. Uvod	89

2. Nadležnost u sporovima u vezi sa internetom	90
3. Izvršenje stranih sudskih odluka u vezi sa sporovima na internetu	100
4. Merodavno pravo u sporovima u vezi sa internetom	101
5. Alternativno rešavanje sporova u vezi sa internetom	105
6. Zaključak	106
Literatura	107
4. Sloboda izražavanja na internetu	109
<i>Miloš Stojković</i>	
1. Mediji i druge forme izražavanja na internetu	111
2. Odgovornost za korisnički generisani sadržaj	116
3. Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju	121
4. Privatnost čitalaca onlajn portala	123
5. Tretman audio-vizuelnih medijskih usluga na internetu	125
Literatura	126
5. Odgovornost posrednika	131
<i>Dušan V. Popović</i>	
1. Osnovi isključenja odgovornosti posrednika za povredu prava	132
2. Nadzor nad internet saobraćajem	139
3. Odgovornost posrednika za povredu prava intelektualne svojine	145
4. Završne napomene	145
Literatura	147
6. Intelektualna svojina	151
<i>Dušan V. Popović</i>	
1. Autorsko pravo i srodna prava	153
2. Pravo žiga	169
3. Sudska i upravna zaštita prava intelektualne svojine	174
4. Završne napomene	177
Literatura	179

7. Potrošači i internet oglašavanje	183
<i>Nevena Ružić i Miloš Stojković</i>	
1. Potrošači	183
2. Internet oglašavanje	188
Literatura	202
8. Zaštita podataka i privatnost	207
<i>Nevena Ružić</i>	
1. Uvod	207
2. Zakon o zaštiti podataka o ličnosti (2018)	213
3. Prenos podataka iz Republike Srbije	226
4. Zadržavanje podataka	229
5. Ostali zahtevi privatnosti u elektronskim komunikacijama ..	231
Literatura	233
9. Digitalni identiteti i elektronska plaćanja	237
<i>Dorđe Krivokapić i Jelena Adamović</i>	
1. e-Identitet, usluge od poverenja, elektronski potpis	237
2. Propisi o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma ..	250
3. Elektronsko plaćanje	254
Literatura	258
10. Visokotehnoški kriminal	263
<i>Dorđe Krivokapić</i>	
1. Pravni i strateški okvir suzbijanja visokotehnoškog kriminala u Srbiji	263
2. Institucionalni okvir i međunarodna saradnja	265
3. Posebne dokazne radnje	268
4. Praksa zadržavanja podataka	270
5. Krivična dela visokotehnoškog kriminala	278
6. Trendovi visokotehnoškog kriminala u Srbiji	279
7. Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka	284
8. Zaključak	321
9. Informaciona bezbednost u Republici Srbiji	322
10. Institucionalni okvir	327
11. Zaključak	330
Literatura	331

Dodatak uz knjigu <i>Digitalna prav(d)a</i>	335
<i>Andrej Savin</i>	
1. Uvod	335
2. Zakon o digitalnim uslugama (DSA)	337
3. Zakon o digitalnim tržištima (DMA)	339
4. Zakon o veštačkoj inteligenciji.	341
5. Ostali predloženi zakoni	342
Biografije autora	343

Predgovor

U ovoj knjizi analiziramo pravno uređenje interneta u Republici Srbiji, odnosno temu koja se tiče pravnih odnosa koji se zasnivaju na informaciono-komunikacionoj tehnologiji, zavise od nje ili se preko nje odvijaju. Otuda nije neočekivano da su ovi odnosi predmet pravnog uređivanja i u Republici Srbiji. I zaista, mnogo je propisa koji se odnose na internet okruženje, bez obzira na to da li oni uređuju samu infrastrukturu ili pružanje usluga elektronskih komunikacija, ili se pak odnose na elektronsku trgovinu, ostvarivanje prava intelektualne svojine, ili zaštitu podataka o ličnosti.

Ideja za stvaranje ovog dela potekla je od Fondacije za otvoreno društvo. Smatrajući da je potrebno da se ulaže u znanje u oblasti digitalnih prava, Fondacija je podržala objavljivanje prevoda sjajne knjige autora profesora Andreja Savina sa Poslovne škole u Kopenhagenu (Copenhagen Business School) *EU Internet Law*. Ova knjiga, objavljena takođe u izdanju izdavačke kuće Clio, pod naslovom *Digitalna prav(d)a: Pravno uređenje interneta u Evropskoj uniji*, može da služi kao celovit udžbenik za svakog ko je zainteresovan da sazna više o regulisanju interneta i onlajn usluga u Evropskoj uniji.

Na inicijativu Fondacije, mi smo, u skladu sa svojim užim ekspertizama, doprineli konačnom tekstu koji je pred čitaocima. Ukratko, ovo je naš pokušaj da na sveobuhvatan način predstavimo uređenje različitih interakcija posredstvom usluga informacionog društva. Ipak, sveobuhvatnost ovde ne znači i celovit prikaz uređenja interneta i interakcija u informacionom društvu, budući da bi tada, imajući u vidu domašaj interneta, knjiga bila prevelika za policu. Od momenta objavljivanja trećeg izdanja knjige profesora Savina do objavljivanja našeg dela, i samo zakonodavstvo Evropske unije bilo je predmet izmena. O tome je, između ostalog, reč i u dodatku prevedene knjige profesora Savina.

Prateći strukturu knjige profesora Savina, pokušali smo da prikazemo kako su ove oblasti uređene u Srbiji. Ideja nije bila da se u ovoj publikaciji ponavlja sadržaj Savinove knjige. Ipak, činjenica da mnogi

nacionalni propisi predstavljaju rezultat usaglašavanja s pravnim tekovinama Evropske unije, a u pojedinim oblastima ponekad su i doslovni prevod ovih pravila, ukazivanje na odredbe relevantnih uredbi ili direktiva nije moglo da bude izbegnuto. Otuda, ukoliko čitalac želi da bolje razume *ratio* pojedinih rešenja, odgovore može da zatraži i u pomenutoj knjizi istog izdavača, a uporedno čitanje obeju će, sigurni smo, pomoći sveobuhvatnijem razumevanju materije.

U poglavlju I, Regulacija interneta u Republici Srbiji, prikazan je razvoj interneta u zemlji, između ostalog, i kroz statistiku njegove upotrebe tokom nekoliko godina, gde je zabeležen značajan porast korišćenja i dostupnosti usluga elektronskih komunikacija. Ova statistika ujedno pokazuje i prisustvo digitalnog jaza unutar društva, raskoraka u pristupu i veštinama za primenu novih tehnologija usled ekonomskih i drugih nejednakosti prenetih iz tradicionalnih odnosa, i daje prikaz osnovnih pravila u oblasti infrastrukture koja se koristi za pristup internetu.

Elektronska trgovina tema je poglavlja II, i teži da prikaže specifični okvir za tzv. pružaoce usluga informacionog društva, odnosno onih lica koja prodaju robu ili pružaju usluge u *onlajn* sferi, objašnjavajući kontekst, razvoj i izmene ove regulative kroz godine.

Pitanje nadležnosti sudova u slučaju spora u vezi sa internetom, bilo da je reč o ugovornom odnosu lica ili odnosu nastalom van istog, kao što bi to bio slučaj naknade štete, predmet je poglavlja III. U ovim situacijama primenjuju se zakoni koji inače uređuju pitanja sporova, te je ova materija uređena pravilima građanskog prava, odnosno kako Zakonom o parničnom postupku tako i Zakonom o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja. Imajući u vidu kriterijume uspostavljanja nadležnosti, međunarodna nadležnost domaćeg suda u sporovima o imovinskopравnim zahtevima može se uspostaviti ukoliko se imovina tuženog ili predmet koji se tužbom traži nalaze na teritoriji Republike Srbije, kao i u slučajevima da se tuženi nalazio u Republici Srbiji u vreme kada je obaveza nastala.

Mogućnosti koje informacione tehnologije predstavljaju za interakciju mogu se uvek posmatrati dvojako. Otuda su pitanja sadržaja i govora na internetu aktuelna još od prve konekcije. Uređivanje govora i sadržaja na internetu tema je IV poglavlja. Odgovornost za korisnički generisani sadržaj jedno je od pitanja koje se postavlja isključivo u odnosu na forme

izražavanja na internetu i fokusira se na to da li je za postavljanje zabranjenog sadržaja odgovorna platforma koja omogućava korisniku da taj sadržaj objavi, ili je to sam pojedinac čiji je takav sadržaj. U slučajevima *onlajn* sadržaja koji se može kategorisati kao medijski, važno je istaći značaj Smernica za primenu Kodeksa novinara Srbije u *onlajn* okruženju, čiji je sadržaj prikazan u ovom poglavlju.

Tema V poglavlja je odgovornost posrednika u *onlajn* okruženju. Radi se o specifičnoj vrsti odgovornosti koja je deo regulative u oblasti elektronske trgovine, a koja najznačajniju primenu nalazi u zaštiti prava intelektualne svojine. Ukoliko je reč o pružanju usluga prenosa poruka na internetu, kao i usluga privremenog ili trajnog skladištenja podataka na internetu, po pravilu, oni nisu neposredno povezani s povredama prava učinjenim na internetu. Ukoliko ipak postoji neposredna veza, posrednici će odgovarati po opštim pravilima građanske, odnosno kaznene odgovornosti. Kako je to istaknuto o V poglavlju, radnje posrednika ponekad mogu biti kvalifikovane kao radnje pomaganja, zbog čega oni mogu odgovarati za posrednu povredu prava. Utvrđivanje posredne odgovornosti zasniva se na pitanju savesnosti, odnosno pitanju da li je internet posrednik znao, ili pak mogao da zna, da se korišćenjem njegove usluge vrši povreda prava.

Oblast intelektualne svojine predmet je VI poglavlja. Kako autor zaključuje, domaći propisi u oblasti prava intelektualne svojine u velikoj su meri usklađeni s međunarodnim pravom i pravom Evropske unije. To ujedno znači da su pravila kojima se uređuje korišćenje intelektualnih dobara na internetu usklađena. Ipak, predstoji usaglašavanje propisa sa odredbama direktiva koje se odnose na prava intelektualne svojine na jedinstvenom digitalnom tržištu, kao i dela nedostupnih titulara autorskog prava, odnosno na kolektivno ostvarivanje prava intelektualne svojine, koje su nedavno ušle u Nacrt zakona o autorskom i srodnim pravima.

Prava potrošača i oglašavanje na internetu teme su poglavlja VII. Kratak period od početka primene Zakona o zaštiti potrošača, usvojenog krajem 2021. godine, ne daje mogućnost za procenu njegovog domašaja. Ipak, značajno je istaći različite zaključke zakonopisaca koje uključuju i listu velikog broja propisa Evropske unije i pojedinih udruženja za zaštitu potrošača koji usaglašavanje gledaju kroz prizmu formalnog, a ne suštinskog. U vezi s internet oglašavanjem, postavlja se pitanje

kolika je svest o obaveznosti pravila među oglašivačima i platformama koje prenose oglasne poruke, naročito kada se radi o oglašavanju određenih delatnosti i obmanjujućem oglašavanju. Ovo se odnosi posebno na tretman pojedinih usluga i nedoumica kad je reč o dozvoljenosti njihovog oglašavanja.

Sve aktuelnije pitanje zaštite podataka o ličnosti obrađeno je u poglavlju VIII. Imajući u vidu da je Zakon o zaštiti podataka o ličnosti gotovo doslovce preuzeo odredbe Opšte uredbe o zaštiti podataka (skraćeno GDPR), a koja je detaljno prikazana u knjizi Andreja Savina, ovo poglavlje ističe pitanja važna za razumevanje zaštite podataka o ličnosti u Republici Srbiji, kao i nedostatke pojedinih rešenja koja postoje u državama članicama Evropske unije. U ovom poglavlju se razmatra takozvani opšti režim obrade podataka, dakle, izuzete su one situacije obrade podataka čija je svrha, primera radi, otkrivanje počinilaca krivičnih dela.

Digitalni identitet i elektronska plaćanja teme su poglavlja IX. U vezi sa uređivanjem digitalnog identiteta, autori zaključuju da se u ovoj dinamičnoj oblasti i pored regulisanja javljaju razni praktični problemi. S jedne strane, u praksi se rađaju efikasniji i sigurniji sistemi i mogućnosti e-identifikacije, koji u prvi mah nisu regulisani (u tom trenutku tradicionalnim) propisima, dok se, s druge strane, regulatori suočavaju s novim izazovima i pravnim rizicima, koje je ponekad u trenutku donošenja novog zakonskog akta teško do kraja sagledati.

Poglavlje X se odnosi na visokotehnoški kriminal i sigurnost sajberprostora. Ove teme su neizbežne kao posledica upotrebe informacionih tehnologija, nezavisno od prirode ili teritorije aktera. U okviru ovog poglavlja prikazana je i krivičnopravna odgovornost u slučajevima visokotehnoškog kriminala. U pogledu informacione bezbednosti, usklađivanje zakonskih i podzakonskih okvira sa međunarodnim dokumentima predstavlja još jedan korak ka konstruktivnom i efikasnom razvoju politika i kapaciteta u tim oblastima. Ipak, potrebno je kontinuirano pratiti razvoj u ovim oblastima na međunarodnom nivou i razmatrati potrebne izmene postojećih, ili usvajanje novih, propisa.

Kao objedinjujući zaključak analize različitih aspekata pravnog uređivanja interneta, odnosno informacionog društva u Republici Srbiji, moglo bi se istaći da je usaglašavanje domaćih propisa sa postojećim pravnim tekovinama Evropske unije, baš kao što je više puta notirano u izveštajima Evropske komisije, delom ispunjeno. Međutim, pored

usaglašavanja propisa, od velikog značaja je i usaglašavanje u njihovom sprovođenju. Povrh toga, u ovoj oblasti se kontinuirano javljaju novi izazovi, kao što je, primera radi, upotreba algoritama ili pojava novih digitalnih usluga. Stoga, adekvatno pravno uređivanje ove oblasti podrazumeva razumevanje tehnologije i pravovremenost reagovanja na promene društvenog okruženja.

Ova knjiga je najpre namenjena predstavnicima pravne struke koji se u svom radu neizbežno susreću s pravnim pitanjima u intersekciji sa informaciono-komunikacionim tehnologijama. Nadamo se da će sudijama, tužiocima, advokatima i ostalim pravnicima naša knjiga predstavljati polaznu osnovu za njihovo razmatranje. Takođe, delo je namenjeno profesionalcima u okviru digitalne ekonomije, bilo da su ekonomske ili inženjerske, odnosno neke druge struke, koji su svesni da je razmatranje pravnih pitanja preduslov za uspešno planiranje i implementaciju projekata u ovoj oblasti. Konačno, publikacija ima ambiciju da, zajedno sa knjigom profesora Savina, predstavlja osnovno istraživačko i udžbeničko štivo u okviru akademske zajednice koja je zainteresovana za uticaj savremenih tehnologija na društvo. Nadamo se da će knjiga pružiti poseban doprinos u okviru novih predmeta za koje verujemo da će u skorij budućnosti nastajati na nivoima osnovnih, master i doktorskih programa na polju društvenih i tehničkih nauka.

U Beogradu, 1. marta 2023. godine

prof. dr Đorđe Krivokapić
prof. dr Dušan V. Popović
Nevena Ružić
Miloš Stojković

Regulacija interneta u Republici Srbiji

1

Dorđe Krivokapić

Miloš Stojković

Uprkos naporima uložnim prethodnih godina u digitalizaciju otkako je ona dospela na vrh nacionalnih prioriteta, čini se da Srbija i dalje nepotrebno zaostaje u sticanju i primeni znanja o tehnologijama koje danas čine ključni razvojni resurs i neizostavne alate u obrazovanju, poslovanju, ličnoj i kolektivnoj emancipaciji. Digitalno kretanje našeg društva decenijama se odvija u ritmu *korak napred – dva koraka nazad*, dok napredak ponekad deluje kao sretni ishod više spontanih koraka u raznim pravcima. Propuštenim šansama pridruženi su rizici izloženosti *disrupciji* koju je sa sobom donela tehnologija računarskog umrežavanja ne samo među građane i u industrije, već i u pravni okvir koji njihove odnose uređuje.

Teško je razumeti sve istorijske uzroke delimičnog zaostajanja društva koje se, konačno, nalazi na evropskom kontinentu i može da računa na pomoć u prenosu znanja o upravljanju novim šansama i rizicima. Usred vrtoglave ekspanzije umrežavanja, međutim, u prilici smo da ta pitanja prepustimo nekim budućim danima, kada bude dovoljno vremena za refleksije, i da prionemo na posao mapiranja nedostataka u postojećim okolnostima, kako bi se praznine popunile što pre i što kvalitetnije.

1. Internet kao otvorena, decentralizovana i globalna informaciona mreža¹

U interakciji sa spoljašnjim svetom, ljudi su ograničeni na fizički prostor i domet sopstvenih čula. Akumulacijom znanja, sistematizovanog i u konstantnom ciklusu prikupljanja i deljenja kroz institucije kao što su škole i biblioteke, ova ograničenja donekle je moguće prevazići. Razvoj telekomunikacionih tehnologija dodatno je relativizovao granice, no tek je nastankom interneta naše okruženje dobilo novu, specifičnu karakteristiku. Fizička lokacija pojedinca više ne uslovljava njegovo čulno opažanje, dok je sada iz dubine svoje privatnosti, pa i potencijalne anonimnosti, u mogućnosti da neposredno učestvuje u javnoj razmeni, čak i u globalnim okvirima.²

Kao otvorena, decentralizovana i globalna informaciona mreža, internet je uveo ljudsko društvo u potpuno nov civilizacijski stadijum, omogućavajući konstantnu i trenutnu komunikaciju u kojoj su broj lica uključenih u razmenu informacija, kao i njihova fizička razdaljina potpuno irelevantni.³ Na toj osnovi kreiran je potencijal za nove zajednice zasnovane na zajedničkim interesovanjima i vrednostima, za koje je fizička lokacija njenih članova nevažna, istovremeno unapređujući i ohrabrujući slobodu govora i razmenu ideja. Trasiran je put za razvoj potpuno nove i slobodne internet kulture, koja ne proizlazi iz geografskih i istorijskih osobenosti fizičkih lokacija. Osim što je omogućila i ohrabrila anonimno učešće, nova era razvoja informacionih tehnologija stvorila je i društvene mreže na kojima se informacije, koje saopštava svako ili bilo ko, šire spontano i brzo do potencijalno neograničenog broja korisnika. Sve ove i druge karakteristike interneta postavile su težak zadatak vladama koje žele da ograniče pristup određenim sadržajima.⁴

¹ Odeljak pretežno zasnovan na: Krivokapić, Đ. *Sukob zakona i nadležnosti koji proizlazi iz povrede reputacije putem interneta*, Beograd, 2016, <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/7524/Disertacija.pdf>, [20.08.2022]

² Gligorijević, J. „Internet je mnogo naučio iz 'slučaja Feketić'“, *Vreme*, br. 1209, 6. mart 2014, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1179410>, [17.05.2022]

³ SHARE Labs, *Nadležnost Srbije na internetu: ograničenja bezgraničnog prostora*, <https://labs.rs/sr/nadleznost-srbije-na-internetu/> [20.08.2022]

⁴ Keen, R. *Untangling the Web: Exploring Internet regulation schemes in Western democracies*, San Diego International Law Journal, Fall 2011, 4.

Tadašnja evropska komesarka za pitanja pravde, fundamentalnih prava i državljanstva Vivijen Reding ocenila je 2010. godine da pojava interneta i novih sredstava komunikacije ima 'remetilački karakter' u odnosu na ravnotežu i modele razvoja do tada uspostavljenih medija.⁵ Međutim, taj remetilački karakter interneta vidljiv je i u pogledu poslovnih modela u svim ostalim oblastima poslovanja.⁶ Stoga promene u komunikacionim modelima i tržišnim prilikama zahtevaju i reakciju državnog regulatora, koja se dugo odigravala prilično spontano i reaktivno kroz sudske postupke. Poslednjih godina smo svedoci sve aktivnije regulatorne intervencije kroz zakonodavnu aktivnost država, ali i multilateralne instrumente koje razvijaju međunarodne organizacije i forumi.

Otvorena, decentralizovana i globalna informaciona mreža na koju se stanovništvo permanentno uključilo preko svojih mobilnih telefona i drugih uređaja, otvorila je mogućnosti za brojne intervencije u fizičko okruženje. Ona se koristi za unapređenje postojećeg društvenog stanja, ali i za napad na neke od zaštićenih vrednosti. Da bi se razumelo kako dolazi do povreda zaštićenih dobara preko interneta i u čijoj su moći instrumenti da se povreda spreči, odnosno reparira, neophodno je razmotriti tehnologiju na kojoj je mreža zasnovana. Razumevanjem ovih procesa stiže se uvid u pitanja ko i kako reguliše pristup povređujućim informacijama, koji su mehanizmi za rešavanje sporova na internetu, kao i ko poseduje ovlašćenje da sprovodi odluke. Razumevanjem tehničkih i logičkih karakteristika mreže, razjasniće se i dileme koje su se pojavile u međunarodnom, ali i nacionalnom kontekstu u pogledu mogućnosti za regulisanje. Takođe, značajno je razmotriti domet pravnog sistema prilikom zaštite pojedinačnih dobara na internetu, odnosno pitanje u kojoj su meri ovlašćenja i moć države limitirani prilikom regulisanja globalne mreže.

Budući da je svako sredstvo komunikacije medij, svejedno da li je od papira ili bitova, internet jeste medij bez obzira na to da li se koristi anonimno, na prostoru ograničenom na 280 karaktera ili u obliku diskusi-

⁵ European Parliament Committee on Legal Affairs, „Working Document on the amendment of Regulation (EC) No 864/2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II)“, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/juri/dv/romeii_23062010_/romeii_23062010_en.pdf, [17.05.2022]

⁶ Više o remetilačkom efektu novih tehnologija u postojećim informacionim imperijama: Tim Wu, *The Master Switch*, Alfred A. Knopf, New York, 2010.

onog foruma, ličnog ili grupnog dnevnika, uredničkog portala. Internet ima karakteristike masovnih medija, s tom razlikom što svaki pojedinac koji ima pristup mreži može postati *emiter* čije stavove može da prati celokupno čovečanstvo, bez dodatnog ulaganja značajnih resursa. Ova odlika je presudna za promenu informacionog ekosistema, u velikoj meri umanjujući značaj tradicionalnih medija i njihovih uredništava u procesu plasiranja informacija. Značaj pravnih pitanja jasan je kada se prilike na internetu uporede sa principima medijske regulative: mediji poseduju izdavače koji imenuju odgovornog urednika sa zadatkom da upravlja sadržajem tog medija. Tako je svaki pravni zahtev čiji je cilj uticanje na sam sadržaj, uperen ka odgovornom uredniku i izdavaču medija. Internet, iako po svojoj funkciji sličan medijima, nije centralno regulisan, ne poseduje vlasnika, odnosno izdavača, niti odgovornog urednika, a dostupnost sadržaja često može da zavisi samo od jednog lica, neidentifikovanog neznanca van granica jurisdikcije, a često i van doseg pravde.⁷

Iako otvoren, javan i interaktivan, internet odavno više nije prostor u kome su svi jednaki. Mada svi imaju mogućnost da utiču na javno mnjenje, pojedinačna snaga svakog učesnika bitno se razlikuje. Faktori koji uslovljavaju ove razlike su brojni, a među važnije spadaju broj i značaj uspostavljenih odnosa, poverenje zajednice i reputacija, ali i arhitektura i dizajn platformi koje okupljaju najveći broj internet korisnika, kao i komercijalni interesi vlasnika platformi.

Da bi pristupili mreži, počeli da razmenjuju informacije i objavljuju sadržaj dostupan svima, korisnici interneta obično ne moraju da se prethodno registruju niti da otkriju svoj stvarni identitet, ni pružaocima usluga pristupa mreži ni ostalim akterima na samoj mreži. U osnovi internet kulture je komunikacija koja ne zahteva otkrivanje realnog identiteta, već se zadovoljava pseudonimima.⁸ Činjenica da mnogi korisnici interneta dugi niz godina uopšte nisu koristili realni identitet u

⁷ Anonimne dojave o postavljenoj bombi u školama i drugim javnim ustanovama u Beogradu i širom Srbije, u više talasa su tokom čitave 2022. godine izazivale ozbiljne poremećaje svakodnevnih društvenih rutina, nauštrb ograničenih javnih resursa. Istraga još traje. Vidi: Insajder, rezultati pretrage relevantnih vesti: <https://insajder.net/search?term=%22anonimne+dojave%22+%22bombe%22> [29.11.2022]

⁸ U potrazi za što kvalitetnijim informacijama, internet korporacije pokušavaju da suze i ovo pravo, pa se uvode posebna pravila u ovom pogledu, poput politike pravog

onlajn komunikaciji, stvorila je osećaj da pojedinci nisu odgovorni za sopstvene postupke na mreži. Takav utisak uslovio je određeni stepen ležernosti s kojom korisnici cene sadržaj koji objavljuju na internetu, pri čemu većina i ne razmišlja da dela učinjena na internetu takođe podležu pravnoj i etičkoj odgovornosti.

Neke odlike interneta kao liberalizovane mreže još nisu suzbili procesi koji teže deanonimizaciji aktivnosti u onlajn prostoru. Pre svega, sprovode ih biznis modeli zasnovani na eksploataciji podataka o ličnosti *Facebook (Meta)*, *Google (Alphabet)* i drugi, koji podstiču korisnike da što češće koriste svoj stvarni identitet. Potom, države su operatorima nametnule obavezu zadržavanja podataka (*data retention*), kako bi mogle da rekonstruišu postupke pojedinaca u vezi s nedozvoljenim delima. Ipak, obaveza identifikacije još nije postala preovlađujuće pravilo u onlajn okruženju. Čak i kada pojedine platforme zahtevaju korišćenje identiteta iz stvarnog života, tehničke karakteristike interneta omogućavaju korisnicima sa naprednijim tehničkim znanjima da prilično efikasno sakriju ili izmene svaki aspekt svog pravog identiteta.

2. Korišćenje interneta u Republici Srbiji

Podaci Republičkog zavoda za statistiku svedoče da su se tokom druge decenije XXI veka građani Srbije masovno opremali za novo doba.⁹ Sa 52,1% domaćinstava koja su imala kompjuter 2011, deset godina kasnije ovaj procenat iznosio je 76,7%. Kućni pristup internetu 2011. imalo je 41,2% domaćinstava u Srbiji, da bi se do početka naredne decenije udeo udvostručio (81,5%). Pristup širokopojasnoj konekciji beleži još veći skok: 2011. privilegiju takve veze imalo je 31%, naspram 81,4% domaćinstava u Srbiji 2021. To je godina i kada je Zavod prvi put registrovao potpuni obuhvat fiksne širokopojasne internet veze među preduzećima.

imena (*real-name policy*) koju je primenio *Fejsbuk*, a druge platforme sve češće prate: <https://www.facebook.com/help/112146705538576> [17.05.2022]

⁹ Republički zavod za statistiku, „Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji“, oktobar 2021, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202116016.pdf>, [17.05.2022]